Usarova Nigora Berdiyarovna (Toshkent Ijtimoiy innovatsiya universiteti katta o‘qituvchisi; E-mail: usarovanigoraberdiyarovna@gmail.com)

KASBIY TAYYORGARLIKDA TALABALARNING PROGNOSTIK FAOLIYATINI PEDAGOGIK LOYIHALASH: MODEL, MEZONLAR VA BAHOLASH INDIKATORLARI

Annotatsiya. *Maqolada kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli va refleksiv yondashuvlar asosida prognostik faoliyatni rivojlantirish modeli asoslanadi. Natijada mazkur faoliyatni baholash mezonlari va diagnostik indikatorlari aniqlashtiriladi. Maqolaning ilmiy-amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan modeldan oliy ta’lim jarayonida talabalarning kasbiy qaror qabul qilish va kelajakdagi vaziyatlarni oldindan baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishda foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi.*

Kalit so‘zlar: *kasbiy tayyorgarlik, prognostik faoliyat, pedagogik loyihalash, prognostik kompetensiya, baholash mezonlari, diagnostik indikatorlar, kompetensiyaviy yondashuv, refleksiv tahlil, kasbiy qaror qabul qilish.*

Усарова Нигора Бердияровна (Ташкентский университет социальных инноваций старший преподаватель; E-mail: usarovanigoraberdiyarovna@gmail.com)

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРОГНОСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ: МОДЕЛЬ, КРИТЕРИИ И ОЦЕНОЧНЫЕ ИНДИКАТОРЫ

Аннотация. *В статье анализируется проблема педагогического проектирования прогностической деятельности студентов в процессе профессиональной подготовки. На основе системного, компетентностного, деятельностного и рефлексивного подходов обосновывается модель развития прогностической деятельности. В результате уточняются критерии оценивания и диагностические индикаторы данного процесса. Научно-практическая значимость статьи определяется возможностью применения предложенной модели в высшем образовании для развития у студентов навыков профессионального прогнозирования и обоснованного принятия решений.*

Ключевые слова: *профессиональная подготовка, прогностическая деятельность, педагогическое проектирование, прогностическая компетентность, критерии оценивания, диагностические индикаторы, компетентностный подход, рефлексивный анализ, принятие профессиональных решений.*

Usarova Nigora Berdiyarovna (Tashkent University of Social Innovation Senior Lecturer; E-mail: usarovanigoraberdiyarovna@gmail.com)

PEDAGOGICAL DESIGN OF STUDENTS’ PROGNOSTIC ACTIVITY IN PROFESSIONAL TRAINING: MODEL, CRITERIA AND ASSESSMENT INDICATORS

Annotation. *The article analyzes the pedagogical design of students’ prognostic activity in professional training. Based on systemic, competence-based, activity-oriented and reflective approaches, a model for developing prognostic activity is substantiated. As a result, assessment criteria and diagnostic indicators of this process are specified. The scientific and practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed model in higher education to develop students’ professional forecasting and evidence-based decision-making skills.*

Key words: *professional training, prognostic activity, pedagogical design, prognostic competence, assessment criteria, diagnostic indicators, competence-based approach, reflective analysis, professional decision-making.*

Kirish. Zamonaviy oliy ta’limda kasbiy tayyorgarlik jarayoni faqat bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash bilan cheklanmay, talabalarda kelgusidagi kasbiy vaziyatlarni oldindan anglash, ehtimoliy rivojlanish yo‘nalishlarini tahlil qilish, muqobil qarorlarni baholash va o‘z faoliyatini istiqbolli maqsadlar asosida loyihalash qobiliyatini shakllantirishni ham talab etadi. Mehnat bozorining tez o‘zgarishi, kasbiy funksiyalarning murakkablashuvi va raqamli texnologiyalar ta’sirida mutaxassis faoliyati mazmunining yangilanishi prognostik faoliyatni rivojlantirishni pedagogika nazariyasi va kasbiy ta’lim amaliyotining dolzarb masalasiga aylantirmoqda. Shu bois prognostik faoliyatni pedagogik loyihalash talabaning kasbiy vazifalarni bajarish bilan birga, kelajakdagi holatlar, xavf-xatarlar va imkoniyatlarni oldindan baholashga tayyorligini ta’minlovchi muhim didaktik jarayon sifatida qaraladi.

Tadqiqotning nazariy asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan, refleksiv va prognostik yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv prognostik faoliyatni o‘zaro bog‘langan komponentlar majmui sifatida izohlasa, kompetensiyaviy yondashuv uni kasbiy tayyorgarlikning natijaviy ko‘rsatkichi sifatida asoslaydi. Faoliyatli yondashuv prognostik ko‘nikmalarni real yoki modellashtirilgan vaziyatlarda shakllantirish zaruratini ko‘rsatadi, refleksiv yondashuv esa talabaning o‘z qarorlari va harakatlarini ongli baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Prognostik yondashuv ta’lim jarayonini kelajakdagi kasbiy ehtiyojlar, mehnat bozori talablari va mutaxassis faoliyatidagi ehtimoliy o‘zgarishlar bilan bog‘liq holda loyihalash imkonini beradi. Talabalarning prognostik faoliyati mazmunan bir necha tarkibiy omillar uyg‘unligida namoyon bo‘lib, uni shartli konseptual ifoda orqali ko‘rsatish mumkin:

$$PF = f(KT, AT, RT, PQ, MY) \quad (1)$$

bu yerda: PF – prognostik faoliyat, KT – kasbiy-tushunchaviy tayyorgarlik, AT – analitik tafakkur, RT – refleksiv tahlil, PQ – prognostik qaror qabul qilish, MY – motivatsion yo‘nalganlikni anglatadi. Ushbu ifoda prognostik faoliyatning faqat bilimga asoslangan jarayon emasligini, balki tahlil, refleksiya, motivatsiya va qaror qabul qilish komponentlari bilan uzviy bog‘liq integrativ pedagogik hodisa ekanligini ko‘rsatadi.

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi kasbiy tayyorgarlikda talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash jarayonini alohida tadqiqot obyekti sifatida asoslash, uning tarkibiy modelini ishlab chiqish hamda baholash mezonlari va indikatorlarini tizimlashtirish bilan belgilanadi. Tadqiqotda prognostik faoliyat talabaning kelgusidagi kasbiy faoliyatga tayyorligini ifodalovchi kompleks pedagogik sifat sifatida qaraladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Kasbiy tayyorgarlikda talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash masalasi zamonaviy pedagogik adabiyotlarda bir nechta yondashuvlar kesishmasida talqin qilinadi. Bu yo‘nalish, bir tomondan, kompetensiyaviy ta’lim nazariyasi bilan, ikkinchi tomondan, kelajakni anglash, kasbiy vaziyatlarni oldindan modellashtirish, refleksiv tahlil va natijaga yo‘naltirilgan pedagogik loyihalash konsepsiyalari bilan uzviy bog‘liqdir. Xalqaro tadqiqotlarda ta’limning asosiy vazifasi talabalarga faqat mavjud bilimlarni yetkazish emas, balki ularni noaniqlik, tezkor o‘zgarish va murakkab kasbiy vaziyatlarda ongli harakat qila oladigan subyekt sifatida tayyorlashdan iborat ekani ta’kidlanadi [1;7–18-b.]. UNESCO tomonidan ilgari surilgan “kelajaklar savodxonligi” konsepsiyasida ta’lim insonning o‘zgaruvchan sharoitlarda tasavvur qilish, tayyorlanish, qayta tiklanish va yangilik yaratish qobiliyatini rivojlantirishi zarurligi ko‘rsatiladi. Bu qarash prognostik faoliyatni kasbiy tayyorgarlikning qo‘shimcha elementi emas, balki uning strategik tarkibiy qismi sifatida baholash imkonini beradi. OECD tomonidan ishlab chiqilgan “Learning Compass 2030” va “Anticipation–Action–Reflection” sikli talabalarda kelajakdagi holatlarni oldindan anglash, harakat strategiyasini tanlash va o‘z faoliyatini refleksiv baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi [2;11–23-b.]. Ushbu yondashuvda o‘quvchi yoki talaba tayyor bilimni qabul qiluvchi obyekt emas, balki o‘z ta’lim trayektoriyasini anglaydigan, qaror qabul qiladigan va natijalar uchun mas’uliyatni his qiladigan faol subyekt sifatida qaraladi. Mazkur g‘oya tadqiqotimiz uchun metodologik jihatdan muhimdir, chunki prognostik faoliyat ham aynan uch bosqichli mantiqqa tayanadi: kasbiy vaziyatni oldindan ko‘ra bilish, unga nisbatan maqbul harakatni loyihalash va qabul qilingan qaror oqibatlarini tahlil qilish [3;31–45-b.]. Demak, prognostik faoliyatni pedagogik loyihalashda “oldindan anglash faoliyat refleksiya” zanjiri asosiy didaktik konstruksiya sifatida olinishi mumkin.

Kasbiy ta’limga oid zamonaviy tadqiqotlarda mehnat bozorining transformatsiyasi ham prognostik kompetensiyani rivojlantirish zaruratini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida ko‘rsatiladi [4; 12–26-b.]. World Economic Forum’ning 2025-yilgi hisobotida ish beruvchilar 2030-yilgacha mehnat bozorida talab qilinadigan asosiy ko‘nikmalarning 39 foizi o‘zgarishini kutayotgani qayd etilgan. Bu holat oliy ta’lim muassasalari oldiga talabalarni faqat mavjud kasbiy standartlarga moslashtirish emas, balki kelajakdagi kasbiy o‘zgarishlarni anglash, yangi vaziyatlarga moslashish va ehtimoliy rivojlanish ssenariylarini baholashga tayyorlash vazifasini qo‘yadi. Shunday ekan, prognostik faoliyatni shakllantirish kasbiy tayyorgarlikda strategik fikrlash, analitik tahlil, refleksiv baholash va qaror oqibatlarini oldindan ko‘ra bilish bilan bog‘liq murakkab kompetensiyaviy jarayon sifatida qaralishi lozim [5;art.102814]. Pedagogik loyihalash nazariyasida Biggs va Tang tomonidan asoslangan konstruktiv muvofiqlashtirish yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Unga ko‘ra, ta’lim jarayonida kutilayotgan natijalar oldindan aniqlanadi, o‘qitish metodlari va baholash vositalari esa aynan shu natijalarga mos holda loyihalanadi. Bu yondashuv talabalarning prognostik faoliyatini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega, chunki prognostik kompetensiya tasodifiy tarzda emas, balki maqsad, mazmun, faoliyat, baholash va natija o‘rtasidagi izchil bog‘liqlik asosida rivojlantiriladi. Biroq mavjud adabiyotlarda konstruktiv muvofiqlashtirish ko‘proq umumiy o‘quv natijalarini belgilash, topshiriqlarni

moslashtirish va baholash mezonlarini aniqlash doirasida qo‘llanadi; talabalarning aynan kasbiy-prognostik faoliyatini bosqichma-bosqich loyihalash masalasi esa yetarli darajada maxsus tadqiq etilmagan [6;1–10-b.].

Kelajakni anglash va anticipatory competence bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda talabalarning tizimli, tanqidiy va istiqbolli fikrlashi oliy ta’limning muhim natijalaridan biri sifatida ko‘riladi. Rieckmannning kelajakka yo‘naltirilgan oliy ta’lim haqidagi tadqiqotida tizimli fikrlash, anticipatory thinking va tanqidiy fikrlash barqaror rivojlanish uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalar qatorida ajratilgan. Bu qarashlar kasbiy tayyorgarlik mazmunini faqat mutaxassislik bilimlari bilan emas, balki noaniq vaziyatni tahlil qilish, muqobil ssenariylarni ko‘ra bilish va qarorlarning uzoq muddatli oqibatlarini baholash qobiliyati bilan boyitish zarurligini ko‘rsatadi [7;art.2588021]. Shu bilan birga, mazkur tadqiqotlarning aksariyatida anticipatory competence umumiy barqaror rivojlanish yoki global muammolar kontekstida izohlanadi; uning aniq kasbiy tayyorgarlik jarayonidagi pedagogik modeli, baholash indikatorlari va didaktik mexanizmlari nisbatan kam yoritilgan. Mavjud yondashuvlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, talabalarning prognostik faoliyati turli ilmiy maktablarda turlicha talqin qilinadi.

Kompetensiyaviy yondashuvda u kasbiy tayyorgarlik natijasi sifatida, faoliyatli yondashuvda kasbiy vaziyatni hal qilish jarayoni sifatida, refleksiv yondashuvda esa talabaning o‘z qarori va harakatlarini anglash qobiliyati sifatida qaraladi [8;art.1608850]. Foresight va futures literacy konsepsiyalarida esa prognostik faoliyat kelajak variantlarini tasavvur qilish, ehtimoliy ssenariylarni baholash va hozirgi qarorlarni kelajak natijalari bilan bog‘lash qobiliyati sifatida izohlanadi. Har bir yondashuv mazkur muammoning muayyan jihatini yoritadi, biroq ularning hech biri kasbiy tayyorgarlikda prognostik faoliyatni to‘liq pedagogik loyiha sifatida, ya’ni, maqsad, mazmun, metod, vosita, mezon, indikator va natija uyg‘unligida yetarlicha ochib bermaydi.

1-jadval

Talabalarning prognostik faoliyatiga oid asosiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili

Yondashuv	Asosiy mazmuni	Kuchli jihati	Cheklangan jihati
Kompetensiyaviy yondashuv	Prognostik faoliyatni kasbiy tayyorgarlik natijasi sifatida talqin qiladi	Natijaga yo‘naltirilganlikni kuchaytiradi	Shakllantirish bosqichlari har doim aniq ochilmaydi
Faoliyatli yondashuv	Talabani kasbiy vaziyatni hal qiluvchi faol subyekt sifatida ko‘radi	Amaliy topshiriqlar va real vaziyatlar bilan bog‘laydi	Baholash indikatorlari yetarli tizimlashtirilmasligi mumkin
Refleksiv yondashuv	Qaror, xatti-harakat va natijani ongli tahlil qilishni asoslaydi	O‘z-o‘zini baholash va kasbiy o‘sishni kuchaytiradi	Prognostik modellashtirish komponenti nisbatan zaif qoladi
Foresight yondashuvi	Kelajak ssenariylarini ko‘rish va muqobil variantlarni baholashga tayanadi	Noaniqlik sharoitida strategik fikrlashni rivojlantiradi	Oliy ta’limdagi aniq didaktik mexanizmlar yetarli ishlab chiqilmagan
Pedagogik loyihalash yondashuvi	Maqsad, mazmun, metod, vosita va natijani oldindan loyihalaydi	Ta’lim jarayonini tizimli boshqarish imkonini beradi	Prognostik faoliyatga maxsus moslashtirish talab etiladi

Yuqoridagi tahlildan ko‘rinadiki, prognostik faoliyatni shakllantirishga doir ilmiy qarashlar mazmunan boy bo‘lsa-da, ularda ayrim nazariy va amaliy cheklanishlar mavjud. Xususan, bir guruh tadqiqotlarda kelajakni anglash qobiliyati keng ijtimoiy-falsafiy yoki barqaror rivojlanish kontekstida tahlil qilinadi, biroq kasbiy tayyorgarlikdagi o‘quv jarayoni, mashg‘ulotlar tizimi va baholash mexanizmlari bilan yetarli bog‘lanmaydi [9;art.103459]. Boshqa tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv natijalari belgilansa-da, talabalarning kasbiy vaziyatlarni oldindan tahlil qilish, qaror oqibatlarini baholash va muqobil harakat yo‘llarini tanlash jarayonlari alohida diagnostik mezon sifatida ko‘rib chiqilmaydi [10;21–60-b.]. Shuningdek, mavjud pedagogik modellar ko‘pincha umumiy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, prognostik faoliyatni mustaqil rivojlantiriladigan va o‘lchanadigan pedagogik fenomen sifatida yetarli darajada ajratmaydi. Mazkur holat tadqiqotning ilmiy “bo‘sh joyi”ni belgilaydi. Ya’ni, mavjud adabiyotlarda talabalarning kelajakni anglash, tahlil qilish va oldindan qaror qabul qilish qobi-

liyatlariga oid nazariy qarashlar mavjud bo‘lsa-da, kasbiy tayyorgarlik sharoitida prognostik faoliyatni pedagogik loyihalashning yaxlit modeli, mezonlari va baholash indikatorlari yetarlicha asoslanmagan [11;art. 100996]. Ayniqsa, prognostik faoliyatni rivojlantirishda kognitiv, analitik, refleksiv, prognostik-operatsion va kasbiy-motivatsion komponentlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadigan integrativ modelga ehtiyoj mavjud. Ushbu tadqiqot aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, unda prognostik faoliyat kasbiy tayyorgarlikning alohida pedagogik loyihalash obyekti sifatida tahlil qilinadi .

Adabiyotlar tahlili quyidagi asosiy xulosalarni tasdiqlaydi, talabalarning prognostik faoliyatini shakllantirish muammosi zamonaviy oliy ta’limda kompetensiyaviy natijadorlik [12;art.42], kelajakka yo‘naltirilgan fikrlash, refleksiv o‘zini baholash va pedagogik loyihalash g‘oyalarini birlashtiruvchi murakkab ilmiy yo‘nalishdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot metodologiyasi kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash, uning modelini ishlab chiqish hamda baholash mezonlari va indikatorlarini aniqlashga qaratilgan kompleks yondashuvga asoslandi. Tadqiqotda prognostik faoliyat talabaning kelajak haqidagi umumiy tasavvuri emas, balki kasbiy vaziyatni tahlil qilish, ehtimoliy rivojlanish variantlarini oldindan ko‘ra bilish, muqobil qarorlarni baholash, natijalarni taxmin qilish va o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qilish bilan bog‘liq integrativ pedagogik jarayon sifatida talqin etildi. Shu sababli tadqiqot nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish, diagnostik yondashuv va mezonli baholash metodlarining uyg‘unligiga tayandi. Tadqiqot dizayni bosqichma-bosqich tashkil etildi. Dastlab, prognostik faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik loyihalash, kompetensiyaviy yondashuv va baholash indikatorlariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Keyingi bosqichda prognostik faoliyatni shakllantirishga ta’sir etuvchi komponentlar aniqlanib, ularni pedagogik modelda ifodalash imkoniyati o‘rganildi. So‘ng baholash mezonlari va indikatorlari ishlab chiqildi, yakuniy bosqichda esa modelning mazmuniy yaxlitligi, amaliy qo‘llanish imkoniyati va diagnostik aniqligi nazariy jihatdan asoslandi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan, prognostik va refleksiv yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv prognostik faoliyatni maqsad, mazmun, metod, vosita, baholash va natija o‘rtasidagi bog‘liq pedagogik tizim sifatida tahlil qilishga imkon berdi. Kompetensiyaviy yondashuv uni kasbiy tayyorgarlikning natijaviy ko‘rsatkichi sifatida izohladi. Faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan va refleksiv yondashuvlar esa prognostik ko‘nikmalarni real yoki modellashtirilgan kasbiy vaziyatlar asosida rivojlantirish, talabaning individual qiziqishi, motivatsiyasi va o‘z faoliyatini ongli tahlil qilish imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qildi. Tadqiqotda ilmiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, konseptual tahlil, pedagogik modellashtirish va tizimlashtirish kabi nazariy metodlar qo‘llanildi. Amaliy-metodik jihatdan diagnostik topshiriqlarni loyihalash, mezonli va ekspert baholash, pedagogik kuzatish, suhbat, anketa hamda kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish metodlari nazarda tutildi. Tadqiqot materiali sifatida o‘quv-me’yoriy hujjatlar, fan dasturlari, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan topshiriqlar, pedagogik diagnostika materiallari va prognostik tafakkurga oid ilmiy manbalar tanlandi. Ushbu materiallar prognostik faoliyatning nazariy-pedagogik asoslari, kasbiy tayyorgarlikda qo‘llaniladigan didaktik vositalar hamda baholash mezonlari va indikatorlari bo‘yicha guruhlashtirildi.

2-jadval

Tadqiqot metodologiyasining tarkibiy tuzilmasi

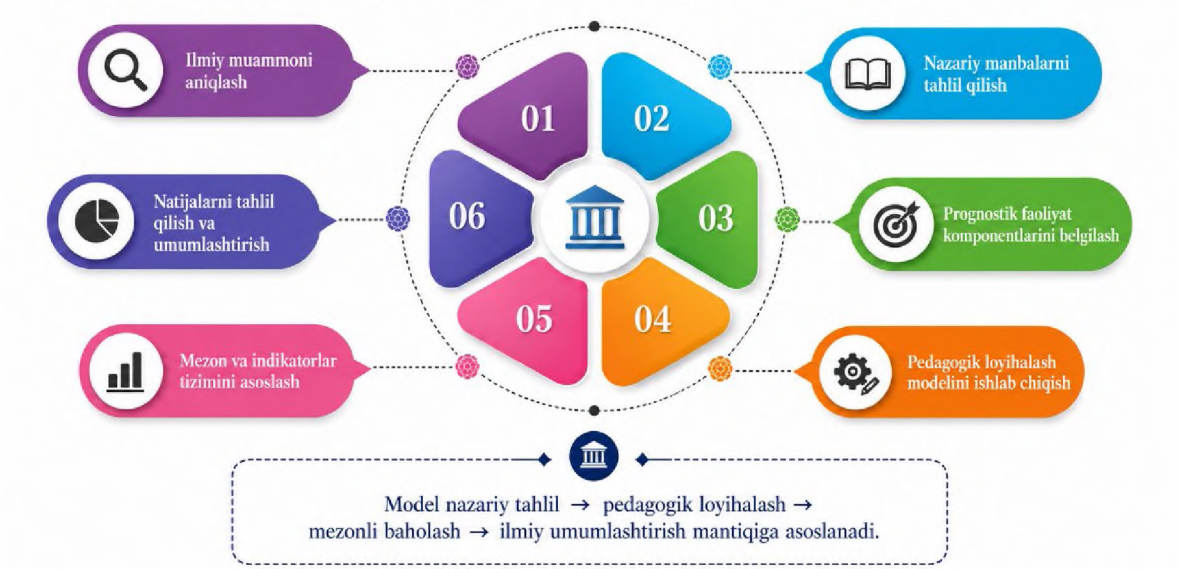
Metodologik komponent	Mazmuni	Tadqiqotdagi vazifasi
Tadqiqot dizayni	Nazariy tahlil, model ishlab chiqish, mezon va indikatorlarni asoslash	Prognostik faoliyatni pedagogik loyihalash mantig‘ini belgilash
Nazariy metodlar	Tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish, tizimlashtirish	Ilmiy tushunchalar va model komponentlarini asoslash
Amaliy-metodik metodlar	Kuzatish, anketa, suhbat, ekspert baholash, vaziyatli topshiriqlar	Prognostik faoliyat darajasini aniqlash va baholash
Tahlil bosqichlari	Aniqlash, loyihalash, baholash, umumlashtirish	Modelning mazmuniy va diagnostik yaxlitligini ta’minlash

Tadqiqot jarayonida talabalarning prognostik faoliyatini baholash mezonli yondashuv asosida amalga oshirildi. Bunda prognostik faoliyatning shakllanganlik darajasi birgina ko‘rsatkich bilan emas, balki bir necha komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi orqali aniqlanishi lozimligi asos qilib olindi. Shu nuqtayi nazardan, prognostik faoliyatning integral darajasini quyidagi shartli model orqali ifodalash mumkin:

$$PFD = \frac{K+A+R+P+M}{5} \quad (2)$$

bu yerda: PFD – prognostik faoliyat darajasi; K – kognitiv mezon koʻrsatkichi; A – analitik mezon koʻrsatkichi; R – refleksiv mezon koʻrsatkichi; P – prognostik-operatsion mezon koʻrsatkichi; M – kasbiy-motivatsion mezon koʻrsatkichi. Ushbu formula prognostik faoliyatning koʻp komponentli xususiyatga ega ekanini ifodalaydi. Ya'ni, talabaning prognostik faoliyati faqat bilim darajasi bilan emas, balki tahlil qilish, oldindan koʻra bilish, qaror variantlarini asoslash va oʻz kasbiy rivojlanishiga nisbatan motivatsion munosabat bildirish qobiliyatlari bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasining umumiy mantiqi quyidagi ketma-ketlikda ifodalanadi:

1-rasm. Tadqiqot metodologiyasining bosqichli modeli.

Mazkur metodologik model tadqiqotning nazariy izchilligini ta'minlaydi hamda prognostik faoliyatni kasbiy tayyorgarlikning alohida va oʻlchanadigan pedagogik komponenti sifatida tahlil qilishga imkon beradi. Ayniqsa, modelda nazariy tahlil va diagnostik baholashning uygʻunlashtirilgani tadqiqotning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi. Chunki prognostik faoliyatni rivojlantirish jarayoni faqat pedagogik niyat yoki umumiy tavsiya sifatida emas, balki maqsadli loyihalanadigan, mezonlar asosida baholanadigan va natijasi tahlil qilinadigan jarayon sifatida qaralmoqda. Tadqiqotda mezonlarni belgilashda prognostik faoliyatning ichki tuzilmasi asos qilib olindi. Kognitiv mezon talabaning kasbiy jarayon, vaziyat va muammolar haqidagi bilimlarini; analitik mezon kasbiy vaziyatni tahlil qilish va muammo sabablarini aniqlash qobiliyatini; refleksiv mezon oʻz qarorlari va taxminlarini qayta baholash koʻnikmasini; prognostik-operatsion mezon ehtimoliy natijalarni oldindan koʻra bilish va harakat strategiyasini tanlash qobiliyatini; kasbiy-motivatsion mezon esa talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatga ongli munosabati va rivojlanish istagini ifodalaydi. Bu mezonlarning har biri alohida ahamiyatga ega boʻlsa-da, ular birgalikda prognostik faoliyatning yaxlit rivojlanganlik darajasini belgilaydi.

Tahlil va natijalar. Tahlil jarayonida talabalarning prognostik faoliyati kasbiy vaziyatni anglash, muammo rivojlanishining ehtimoliy yoʻnalishlarini oldindan koʻra bilish, muqobil qarorlarni baholash va tanlangan yechim oqibatlarini asoslash qobiliyatlari majmui sifatida oʻrganildi. Ushbu faoliyat oddiy bilimlar yigʻindisi emas, balki kognitiv, analitik, refleksiv, prognostik-operatsion va kasbiy-motivatsion komponentlarning oʻzaro integratsiyasi orqali shakllanadigan murakkab pedagogik jarayon sifatida talqin qilindi. Tadqiqotda talabalarning prognostik faoliyatini baholash uchun beshta mezon belgilandi. Kognitiv mezon kasbiy vaziyat mazmunini tushunish va zarur tushunchalardan foydalanish darajasini ifodalaydi. Analitik mezon muammo omillarini ajratish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va vaziyatni mantiqiy tahlil qilish qobiliyatini koʻrsatadi. Refleksiv mezon talabaning oʻz qarori va taxminlarini qayta baholay olishi bilan bogʻliq. Prognostik-operatsion mezon ehtimoliy ssenariylarni ishlab chiqish, qaror variantlarini solishtirish va kelajakdagi natijalarni oldindan baholash koʻnikmasini ifodalaydi. Kasbiy-motivatsion mezon esa talabaning kelgusidagi kasbiy faoliyatga ongli munosabati, mas'uliyati va rivojlanishga intilishini belgilaydi.

3-jadval

Prognostik faoliyatni baholash mezonlari va indikatorlari

Mezon	Indikatorlar	Baholash mazmuni
Kognitiv	Kasbiy tushunchalarni bilish, vaziyat mohiyatini anglash	Talabaning nazariy tayyorgarligi aniqlanadi
Analitik	Omillarni ajratish, sabab-oqibatni tushuntirish	Vaziyatni tahlil qilish qobiliyati baholanadi
Refleksiv	Qarorni izohlash, xatoni ko‘rish, natijani qayta baholash	O‘z faoliyatiga tanqidiy munosabat aniqlanadi
Prognostik-operatsion	Ssenariy tuzish, natijani taxmin qilish, qaror tanlash	Kelajakdagi holatni modellashtirish darajasi baholanadi
Kasbiy-motivatsion	Kasbiy maqsad, mas’uliyat, rivojlanishga intilish	Kasbiy yo‘nalganlik va ichki tayyorgarlik aniqlanadi

Talabalarning prognostik faoliyat darajasi integral ko‘rsatkich asosida baholandi. Har bir mezon 0 dan 3 ballgacha baholanib, umumiy natija quyidagi formula orqali hisoblandi:

$$IPF = \frac{K+A+R+P+M}{15} \times 100 \quad (3)$$

bu yerda: IPF – prognostik faoliyatning integral ko‘rsatkichi; K – kognitiv mezon; A – analitik mezon; R – refleksiv mezon; P – prognostik-operatsion mezon; M – kasbiy-motivatsion mezon. Integral ko‘rsatkich asosida talabalarning rivojlanish darajasi past, o‘rta va yuqori bosqichlarga ajratildi.

4-jadval

Prognostik faoliyat darajalarini aniqlash shkalasi

Integral ko‘rsatkich	Daraja	Tavsif
0–49 %	Past	Vaziyat yuzaki anglanadi, qaror oqibatlari yetarlicha asoslanmaydi
50–74 %	O‘rta	Vaziyat tahlil qilinadi, biroq ssenariy va qarorlar to‘liq asoslanmaydi
75–100 %	Yuqori	Vaziyat kompleks tahlil qilinadi, muqobil ssenariy va qarorlar asoslanadi

Empirik tahlil uchun talabalarga kasbiy vaziyatli topshiriqlar, refleksiv savollar va qaror variantlarini asoslashga yo‘naltirilgan amaliy vazifalar berildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, oddiy reproduktiv savollar talabalarning prognostik faoliyatini to‘liq aniqlash uchun yetarli emas. Chunki prognostik faoliyat talabaning faqat nimani bilishini emas, balki kasbiy vaziyatda qanday fikrlashi, ehtimoliy oqibatlarni qanday baholashi va qarorini qanday asoslashini ham ko‘rsatadi. Tahlil natijasida prognostik faoliyatni rivojlantirishda ssenariyli topshiriqlar, keys-stadi, muammoli vaziyatlar, prognostik xaritalash va refleksiv tahlil samarali prognosti vositalar sifatida namoyon bo‘ldi. Ayniqsa, talabalarning kelajakdagi kasbiy holatlarni oldindan modellashtirish, turli yechimlarni solishtirish va o‘z tanlovini dalillash ko‘nikmalari prognostik-operatsion hamda refleksiv mezonlarda yaqqol ko‘rindi.

5-jadval

Prognostik faoliyatni rivojlantirishga ta’sir etuvchi metodik vositalar

Metodik vosita	Rivojlantiriladigan jihat	Kutiladigan natija
Keys-stadi	Kasbiy vaziyatni tahlil qilish	Muammo sabablarini aniqlash
Ssenariyli topshiriq	Ehtimoliy natijalarni oldindan ko‘rish	Muqobil rivojlanish variantlarini ishlab chiqish
Prognostik xaritalash	Qaror va oqibat bog‘liqligini ko‘rsatish	Strategik fikrlashni rivojlantirish
Refleksiv esse	O‘z qarorini qayta baholash	Tanqidiy va ongli yondashuvni kuchaytirish
Loyiha metodi	Kasbiy yechimni asoslash	Mustaqil qaror qabul qilishni rivojlantirish

Tahlil asosida talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash modeli quyidagi mantiqqa tayanishi aniqlandi: kasbiy vaziyatni anglash – muammo omillarini tahlil qilish – ehtimoliy ssenariylarni ishlab chiqish – maqbul qaror variantini tanlash – qaror oqibatlarini refleksiv baholash. Ushbu ketma-ketlik talabaning kasbiy tayyorgarligini kelajakdagi real faoliyat talablari bilan bog‘laydi.

2-rasm. Talabalarning prognostik faoliyatini pedagogik loyihalash modeli.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, prognostik faoliyatni rivojlantirishda faqat nazariy bilim berish yetarli emas. Ta’lim jarayonida talaba mustaqil tahlil qilishi, ehtimoliy natijalarni oldindan baholashi, qaror variantlarini taqqoslashi va o‘z tanlovini ilmiy asoslay olishi zarur. Shu sababli prognostik faoliyatni shakllantirish kasbiy tayyorgarlikning yordamchi qismi emas, balki zamonaviy mutaxassisni tayyorlashda muhim integrativ kompetensiya sifatida qaralishi lozim.

Xulosa va takliflar. Olib borilgan nazariy-metodik tahlil kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarning prognostik faoliyatini shakllantirish zamonaviy oliy ta’limning muhim pedagogik vazifasi ekanini ko‘rsatdi. Bugungi mehnat bozori mutaxassisdan nafaqat mavjud bilim va ko‘nikmalarni egallashni, balki kasbiy vaziyatlarning ehtimoliy rivojlanish yo‘nalishlarini oldindan anglash, muqobil qarorlarni tahlil qilish, kutilayotgan natijalarni baholash va o‘z faoliyatini strategik rejalashtirish qobiliyatini ham talab etadi. Shu bois prognostik faoliyat kasbiy tayyorgarlikning yordamchi elementi emas, balki talabaning kelgusidagi kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi integrativ kompetensiya sifatida qaralishi lozim. Tadqiqot natijalari talabalarning prognostik faoliyatini samarali rivojlantirish uchun ta’lim jarayonini maxsus pedagogik loyihalash asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatdi. Bunda maqsadli, mazmuniy, texnologik, diagnostik-baholash va natijaviy bloklarning o‘zaro uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish, ehtimoliy ssenariylarni ishlab chiqish, qaror variantlarini solishtirish va refleksiv baholashga yo‘naltirilgan metodlar prognostik faoliyatning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Maqolada asoslangan mezon va indikatorlar tizimi prognostik faoliyatni kompleks baholash imkonini beradi. Kognitiv mezon talabaning kasbiy bilimlari va vaziyat mazmunini anglash darajasini, analitik mezon muammo omillarini ajratish va sabab-oqibat aloqalarini tushuntirish qobiliyatini, refleksiv mezon o‘z qarorini qayta baholash imkoniyatini, prognostik-operatsion mezon kelajakdagi kasbiy holatlarni modellashtirish salohiyatini, kasbiy-motivatsion mezon esa talabaning kasbiy rivojlanishga ongli munosabatini aniqlashga xizmat qiladi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati prognostik faoliyatni kasbiy tayyorgarlik jarayonida alohida pedagogik loyihalash obyekti sifatida asoslash hamda uning tarkibiy komponentlari, baholash mezonlari va indikatorlarini tizimlashtirishda namoyon bo‘ladi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan modeldan o‘quv mashg‘ulotlarini loyihalash, kasbiy yo‘naltirilgan topshiriqlarni yaratish, talabalarning kasbiy-prognostik tayyorgarligini baholash va individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlashda foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi. Shu asosda kasbiy tayyorgarlik jarayonida prognostik tahlil, ssenariy tuzish, muqobil qarorlarni baholash va refleksiv xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni tizimli qo‘llash maqsadga muvofiq. Amaliy mashg‘ulotlarda keys-stadi, muammoli vaziyat, loyiha metodi, prognostik xaritalash va refleksiv esse kabi metodlardan keng foydalanish zarur. Talabalar natijalari faqat yakuniy javob asosida emas, balki fikrlash jarayoni, qarorni asoslash sifati, ehtimoliy oqibatlarni ko‘ra bilish darajasi va refleksiv yondashuvi orqali baholanishi lozim. Shuningdek, oliy ta’limda kasbiy kompetensiyalarni baholash tizimiga prognostik faoliyat indikatorlarini kiritish talabalarning kelajak kasbiy faoliyatga tayyorgarligini aniqroq aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1]. UNESCO. The futures we build: abilities and competencies for the future of education and work. Paris, UNESCO, 2023.

[2]. OECD. Anticipating Skill Needs and Adapting Higher Education: From Insight to Alignment. Getting Skills Right. Paris, OECD Publishing, 2026. DOI: 10.1787/827b3ca4-en.

[3]. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. Geneva: World Economic Forum, 2025.

[4]. Bianchi G., Pisiotis U., Cabrera M. GreenComp: The European Sustainability Competence Framework. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2022. DOI: 10.2760/13286.

[5]. Kazemier E.M., Damhof L., Gulmans J., Cremers P.H.M. Mastering futures literacy in higher education: An evaluation of learning outcomes and instructional design of a faculty development program. Futures, 2021, vol. 132, Article 102814. DOI: 10.1016/j.futures.2021.102814.

[6]. Karlsen J.E. Futures literacy in the loop. European Journal of Futures Research, 2021, vol. 9, Article 17, pp. 1–10. DOI: 10.1186/s40309-021-00187-y.

[7]. Wang Y., Zhu Y. Unlocking futures literacy: essential skills for students for an evolving world. Cogent Education, 2025, vol. 12, Issue 1, Article 2588021. DOI: 10.1080/2331186X.2025.2588021.

[8]. Martínez-Agut M.P., Monzó-Martínez A., Ortiz-Cermeño E. Assessment of GreenComp learning in the training of education professionals. Frontiers in Education, 2025, vol. 10, Article 1608850. DOI: 10.3389/ feduc. 2025.1608850.

[9]. Bertolini L., Gerritsen D., Sol K. Supporting students to become agents of change: Introducing and evaluating the Transition Cycle approach to teaching transformative skills. Futures, 2024, vol. 164, Article 103459. DOI: 10.1016/j.futures.2024.103459.

[10]. Ehlers U.-D. Towards a Future Skills Framework for Higher Education. In: Ehlers U.-D., Eigbrecht L. (eds.). Creating the University of the Future. Wiesbaden: Springer VS, 2024, p. 21–60. DOI: 10.1007/978-3-658-42948-5_2.

[11]. Ziafati Bafarasat A., Baker M., Cheshmehzangi A., Goodspeed R., Scott M., Sharifi A. Planning competencies and transformative pedagogy for sustainable development. Progress in Planning, 2025, vol. 200, Article 100996. DOI: 10.1016/j.progress.2025.100996.

[12]. Luo J., Zheng C., Yin J., Teo H.H. Design and assessment of AI-based learning tools in higher education: a systematic review. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 2025, vol. 22, Article 42. DOI: 10.1186/s41239-025-00540-2.

Ko‘makova Dilshoda Shirinqulovna (O‘MPU mustaqil tadqiqotchisi; dilshodakomakova487@gmail.com)

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. *Ushbu ishda integrativ yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani qo‘llash orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari va ijodiy yondashuvini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *integrativ yondashuv, ijodiy fikrlash, fanlararo aloqadorlik, innovatsion metodlar, mustaqil fikrlash, kreativlik.*

Комакова Дилшода Ширинкуловна (независимый исследователь ОМПУ; dilshodakomakova487@gmail.com)

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация. *В данной работе рассматриваются теоретические и практические аспекты развития творческого мышления у учащихся начальных классов на основе интегративного подхода. Анализируются возможности формирования самостоятельного мышления, навыков решения проблемных ситуаций и творческого подхода учащихся посредством применения междисциплинарной интеграции в образовательном процессе. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации.*

Ключевые слова: *интегративный подход, творческое мышление, междисциплинарная связь, инновационные методы, самостоятельное мышление, креативность.*

Komakova Dilshoda Shirinkulovna (independent researcher at the State University of Economics; dilshodakomakova487@gmail.com)

METHODOLOGY FOR DEVELOPING CREATIVE THINKING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH

Annotation. *This paper explores the theoretical and practical aspects of developing creative thinking skills in primary school students based on an integrative approach. It analyzes the possibilities of fostering students’ independent thinking, problem-solving skills, and creative approach through the application of*